

Wie ben ik?

onderzoek naar de ruimtelijke identiteit van de rivier

Zwarte Water bij Zwolle

Marijke Bijzitter
Wijnand van der Ent
Annemarijne van Nieuwenhuizen

Even voorstellen; Ik ben een rivierenlandschap. Veelal word ik gevormd door een aantal elementen. Waaronder de rivier zelf, dijken, bebouwing en beplanting. Ik weet dat ik ruimtelijk identiteit heb, maar waardoor wordt dat nu eigenlijk bepaald? Dit is belangrijk om te weten, zodat deze in de toekomst versterkt en behouden kan worden. Wie kan mij dit vertellen?

Identiteit

Bij het woord identiteit denk je meteen aan personen. Iedereen heeft identiteit of het nu gaat om uit welk land je komt of om je uiterlijke vertoning. Ook een landschap heeft identiteit. Maar wat maakt nou die identiteit? Is het één aspect of zijn het combinaties van aspecten. Wij hebben onderzoek gedaan naar wat de ruimtelijke identiteit van een rivier bepaald.

Als hoofdvraag hebben wij dan ook gekozen voor: Wat bepaalt de ruimtelijke identiteit van een rivier in Laag-Nederland buiten het stedelijk gebied?

Onze hypothese is dat de ruimtelijke identiteit bepaald zou worden door details zoals soorten beplanting en architectuur van de bebouwing.

Methode

In dit artikel zullen we de methode die we ontwikkeld hebben om ruimtelijke identiteit vast te leggen nader toelichten. We hebben 4 rivieren onderzocht en

vergeleken om vast te stellen wat de ruimtelijke identiteit bepaald. Deze rivieren zijn het Reitdiep bij Groningen, het Zwarte Water bij Zwolle, de Eem bij Amersfoort en de Hollandsche IJssel bij IJsselstein. Voor het volledige onderzoek verwijzen wij u naar ons onderzoeksrapport 'Wie ben ik? onderzoek naar de ruimtelijke identiteit van de rivier.'

'Identiteit zit in details zoals soorten beplanting.'

Dit onderzoek is gedaan in het kader van het afstuderen aan de Hogeschool Van Hall Larenstein in Velp. Met de uitkomst van dit onderzoek willen we ontwikkelingen in het buitenstedelijk gebied inpassen langs een rivier. Het inpassen van deze ontwikkelingen kan dan met behoud of versterking van de ruimtelijke identiteit.

Ruimtelijke identiteit

Het woord 'identiteit' is een multi-interpretabel begrip. De 'Van Dale' beschrijft het als volgt:

*iden•ti•teit; eenheid van wezen, dat wat eigen is aan een persoon; een•heid; verband, samenhang we•zen; de essentie.
ruim•te•lijk de ruimte betreffend*

Ruimtelijke identiteit is een zoektocht naar eenheid, samenhang en essentie van een bepaalde ruimte. Om het begrip identiteit tastbaar te maken en vast te leggen in waar te nemen materiële kenmerken zijn we op zoek gegaan naar verscheidenheid.

ver•schei•den•heid; verschil, onderscheid, afwisseling, variatie.

Deze verscheidenheid (ruimtelijke kenmerken) is alleen objectief vast te stellen. Wanneer mensen er betekenis of waarde aangeven komt het begrip 'identiteit' bovendien.

Zicht op oude rivierarm van de Eem

Structuren en details

Een landschap bestaat uit verschillende ruimtelijke elementen die samen bijdragen aan de ruimtelijke identiteit van het landschap. Om deze elementen beter te onderscheiden hebben we een kaartstudie en een veldstudie gedaan. Met de kaartstudie hebben we de structuren en patronen uit het landschap geanalyseerd. Met de veldstudie hebben we de verschillende thema's bebouwing en beplanting, schaal en water, dijkprofielen waargenomen. Al deze studies samen vormen een staalkaart die uiteindelijk de ruimtelijke identiteit van de betreffende rivier bepaald.

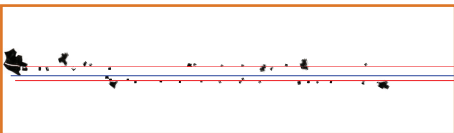
Kaartstudie

Bij de kaartstudie hebben we de volgende kaarten geanalyseerd en onderlinge verbanden gelegd.

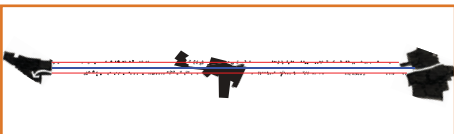
Bodem

De bodemkaarten hebben we bestudeerd zodat er verbanden gelegd kunnen worden tussen de andere kaartstudies bijvoorbeeld tussen grondgebruik of beplanting.

Bebouwingsritmekaart

Ritme bebouwingskaart Reitdiep

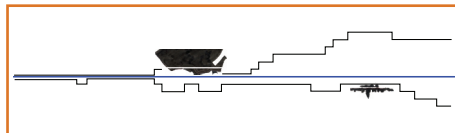
Ritme bebouwingskaart Hollandsche IJssel

Langs elke rivier hebben we de weg genomen waarbij je het dichtst bij de rivier kan komen. Dit is onze belevingslijn. Deze lijn hebben we samen met de bebouwing

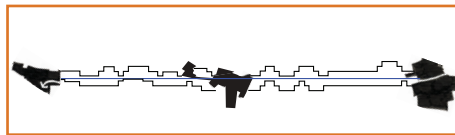
recht getrokken. Hiermee krijg je een ritme te zien in de bebouwing langs een rechte lijn.

De afbeeldingen hierboven laten 2 bebouwingsritmekaarten zien. Het Reitdiep heeft relatief weinig bebouwing en de deze staan als punten in het landschap. De Hollandsche IJssel heeft veel lintbebouwing.

Uiterwaardenkaart

Uiterwaardenkaart Eem

Uiterwaardenkaart Hollandsche IJssel

De rivier is in de uiterwaarden kaart recht getrokken en de dijken zijn er schematisch langs gelegd. Op deze manier is duidelijk te zien wat er met de schaal van de uiterwaarden gebeurt. Dit heeft invloed op de beleefbaarheid van de rivier. Hierboven zijn twee uiterwaardenkaarten geplaatst. Bij de Eem is te zien dat richting het noorden de uiterwaarden groter worden. Bij de Hollandsche IJssel liggen de dijken relatief dicht langs de rivier.

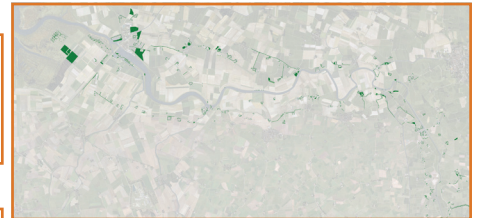
Groenstructuurkaart

Dit is een letterlijke weergave van de aanwezige beplanting in het gebied. Deze hebben we gebruikt om te bepalen of de beplanting in punten, lijnen of vlakken in het landschap staan en de ruimte/massa verhouding van het groen. Bij het Zwarte Water hebben wij geconcludeerd dat er een vlak is in het zuiden en dat naar het noorden toe de beplanting steeds minder wordt. De groenstructuur

bij het Reitdiep ontwikkeld zich van west naar oost van vlakken naar punten.

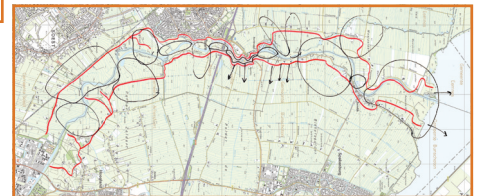

Groenstructuurkaart Zwarte Water

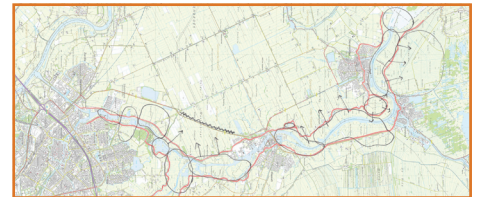

Groenstructuurkaart Reitdiep

Ruimtekaart

Ruimtekaart Eem

Ruimtekaart Zwarte Water

Dit is een globale kaartanalyse van de aanwezig ruimten die gevormd worden door bebouwing en beplanting. Op deze manier kregen we inzicht in de schaal. Bij de Eem is waargenomen dat bij de bebouwing de schaal kleiner wordt. Rond de rivier en in het noorden is de schaal groter. Bij het Zwarte Water is geconcludeerd dat van zuid naar noord de schaal van kleinschalig naar grootschalig gaat.

Veldstudie

Naast de kaartstudie hebben we een veldstudie verricht. Dit is gedaan, omdat veel aspecten als soorten beplanting, type bebouwing en profiel van

de erfinrichting. Bestaat deze overwegend uit beplanting, bebouwing of ruimte. Ook is de oriëntatie van de bebouwing op zijn omgeving vastgesteld.

- Bebouwing als punten in het landschap
- Hoofdontsluiting
- Dijk
- Ecologisch gebied
- Akkerbouw op jonge zeelei
- Grasland met 'blockflur' verkaveling
- Steeds breder wordende rivier
- Kreken
- Kleine bosjes in eco-gebied
- Boerderij met typerende erfinrichting

dijken niet te zien zijn op een kaart. Daarnaast beleef je de identiteit door het gebied te bezoeken. We hebben per rivier 10 waarnemingen gedaan op de belevingslijn.

Voor het veldonderzoek hebben we de thema's onderverdeeld in ruimtelijke elementen (zie kader) Deze ruimtelijke elementen hebben we getoetst in het veld. Per thema bekijken we wat we hebben waargenomen en hoe dit meewerkt aan de ruimtelijke identiteit van het landschap.

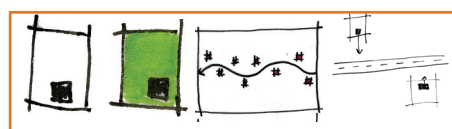
Beplanting

Lijnen zijn dominant boven vlakken. Grasland wordt intensief beheerd en struweel is niet aanwezig. Beplanting Eem.

Bij de beplanting hebben we de punten, lijnen en vlakken geïnventariseerd waarbij de dominante soorten genoteerd zijn. Daarnaast is naar de aanwezigheid van struweel gekeken. We hebben niet alleen naar opgaande beplanting gekeken maar ook naar het type grasland. Is het een extensief, intensief grasland of overheerst riet.

Bebouwing

Type boerderij met vooral beplanting op de kavel. Bebouwing in punten en gericht op de ontsluiting. Bebouwing Reitdiep

We hebben hier geïnventariseerd wat voor type bebouwing er stond: boerderij, huis of landhuis. Daarnaast is gekeken naar

Schaal

Per waarnemingspunt wordt gekeken of het landschap kleinschalig, grootschalig of er tussen in is. Is de ruimte omkaderd,

Conclusie kaartstudie

Alle bevindingen van de kaartstudies zijn te zien in de conclusiekaart. Bij deze kaart hoort een legenda die verteld wat welke structuren de ruimtelijke identiteit bepalen. Hierboven is de conclusie kaart van het Reitdiep te zien. Duidelijk is dat er 3 deelgebieden ontstaan die een verschillende ruimtelijke opbouw hebben. Een ecologische zone in het westen, in het midden een akkerbouwzone en in het oosten een veeteeltzone.

Ruimtelijke elementen

Het landschap is opgebouwd uit verschillende elementen die samen het landschap vormen. Als onderzoeksgroep hebben we bepaald dat de volgende thema's de ruimte van het rivierenlandschap bepalen:

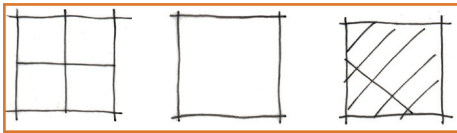
1. Bebouwing
type
kavelinrichting

2. Beplanting
punten/lijnen/vlakken
dominante soorten
aanwezigheid struweel
type grasland
3. Schaal
maat van de ruimte
vorm verkaveling
situering ruimte

4. Water
beleefbaarheid
vormen van water
5. Dijken
dijkprofielen

Deze thema's hebben we gebruikt om verscheidenheid waar te nemen in het veld.

open of versnipperd. Als laatste wordt gekeken naar de verkaveling, is die geometrisch, organisch of een vorm ertussenin.

Grootschalige landschap wat open is met een geometrische verkaveling. Schaal Eem.

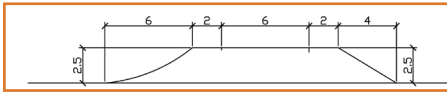
Water

Bij dit thema onderzoeken we de beleefbaarheid van de rivier. Is deze tastbaar, beleefbaar, zichtbaar of onzichtbaar. Daarnaast wordt ook gelet op andere vormen van water zoals kolken, oude rivierarmen en nevengeulen.

De rivier is hier beleefbaar. Je kan er vrij dichtbij komen. Daarnaast zijn er veel kolken langs het Zwarte Water.

Dijkprofielen

Dijkprofiel van de Eem

Bij elke waarneming waar de dijk samenviel met de belevingslijn

hebben we een dijkprofiel opgemeten en ingetekend. Dit geeft inzicht in hoe de dijken langs het hele traject zich opbouwen.

Waardering

Om waarde en betekenis aan alle studies te geven en de ruimtelijke identiteit te vinden, hebben we met de onderzoeksgroep een top 5 gemaakt van punten die ons het meest zijn bij gebleven. Die top 5 bevat conclusies uit zowel de kaart- als de veldstudie.

Staalkaart

Alle bevindingen van zowel de kaart- als de veldstudie en de top 5 zijn samen gevoegd in een staalkaart. Deze kaart laat zien hoe het gebied in elkaar steekt en wat de ruimtelijke identiteit bepaald. Omdat niet alles in een kaart te verwerken is zijn er daarnaast ook principetekeningen en -doorsneden geschetst.

Wat bepaalt ruimtelijke identiteit?

We hadden verwacht dat we een aantal dezelfde aspecten zouden krijgen die bij elke rivier de ruimtelijke identiteit bepaalde. Elke rivier is echter totaal verschillend. Er is dus niet één bepaald aspect wat die ruimtelijke identiteit bepaald.

Onze hypothese is dan ook niet waar. De identiteit zit niet alleen in de details, maar ook in de grotere structuren. De combinatie van beide maakt dat elke rivier uniek is. Is het onderzoek dan mislukt? Nee zeker niet. We hebben een methode ontwikkeld waarmee we de ruimtelijke identiteit van een rivier kunnen vaststellen. Deze dient echter op nog meer rivieren getest te worden.

'De combinatie van beide maakt (..) elke rivier uniek (..).'

De ruimtelijke aspecten die de identiteit van de rivier bepalen kunnen ingezet worden bij nieuwe ontwikkelingen in het rivierengebied. Nieuwe ontwikkelingen in het landschap kunnen de identiteit dan bewaren of versterken.

Bron

- Made in Holland / Raad voor Landelijk gebied / 1999
- Belvédère, bouwen Vecht- en plassengebied / Landscape architects for Sale / 2002
- Identiteit Noord-Holland Zuid / Landscape Architects for Sale / 2001
- www.bodemdata.nl

Reitdiep

Ecozone ten behoeve van extensief beheer.

Natuurlijke oevers zijn in de ecologische zone te vinden.

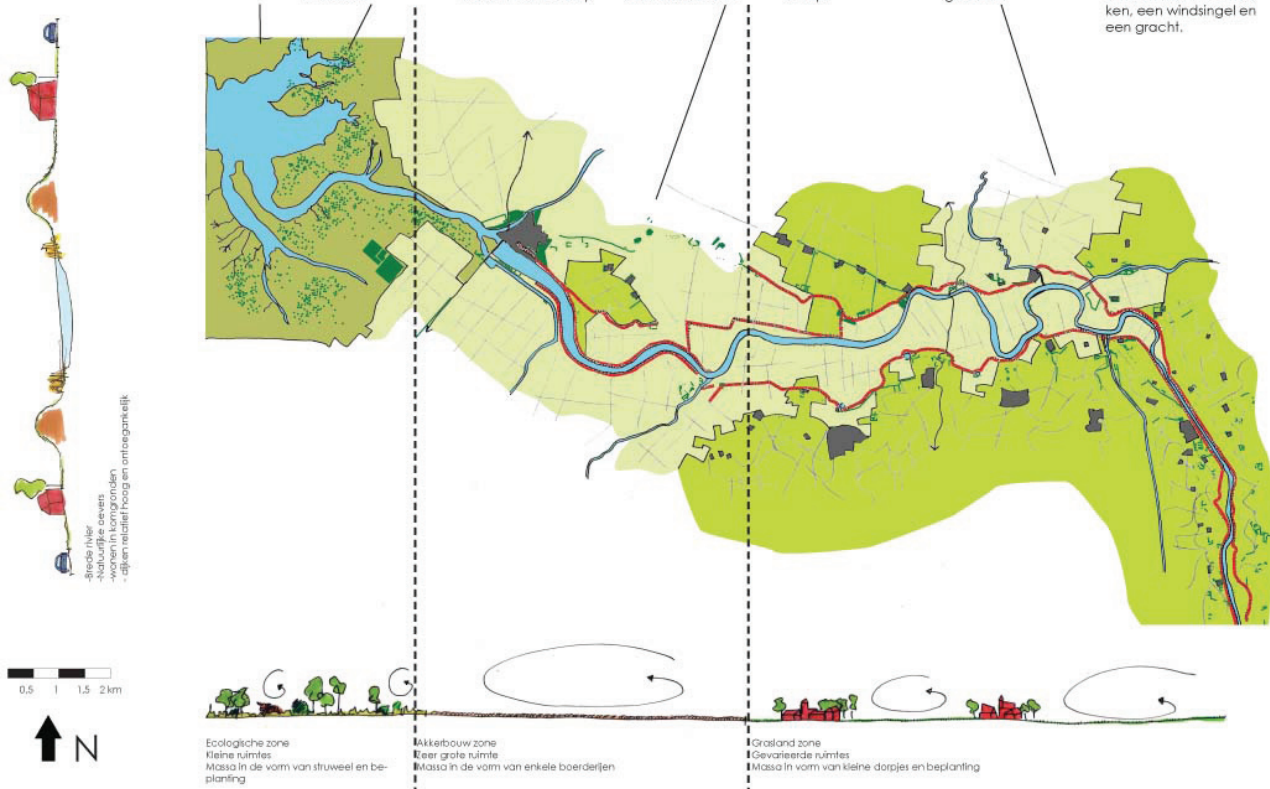
Golvende dijken over het gehele lengteprofiel van het Reitdiep.

Deze zone wordt visueel gedomineerd door akkerbouw.

De boerderijen staan als punten in het landschap.

Deze zone wordt gedomineerd door grasland.

Boerderijen hebben achter het voorhuis schuren met twee nokken, een windsingel en een gracht.

Ecologische zone
Kleine ruimtes
Massa in de vorm van struweel en beplanting

Akkerbouw zone
Reer grote ruimtes
Massa in de vorm van enkele boerderijen

Grasland zone
Gevarieerde ruimtes
Massa in vorm van kleine dorpjes en beplanting